

ALGUNES PRECISIONS METODOLÒGIQUES EN L'ESTUDI DE LA TOPONÍMIA DELS MUNICIPIS UN EXEMPLE: LA COMARCA DE LA NOGUERA

Josep MORROS CASTELLTORT

En aquesta breu comunicació pretenem de referir-nos a tres aspectes que afecten la toponímia i que creiem que es poden tenir en compte a l'hora de sistematitzar llistats de topònims.

A.- ASPECTES GEOGRÀFICS:

Prenent com a punt de referència el Mapa Topogràfic de Catalunya (Servei Cartogràfic de la Generalitat, 1983), ens sembla que cada topònim hauria d'anar acompanyat de les coordenades UTM per tal de facilitar-ne la ràpida localització.

Afegir-hi el codi de província (en la mesura en què encara hem de parlar d'aquest element aliè al nostre ordenament jurídic-administratiu) i el de municipi, si fa al cas, ens permet de tenir les dades administratives.

La consideració de la superfície municipal i l'alçària, sobre el nivell del mar ens acaben de situar geogràficament. Pensem, a més, que l'altitud és un element que ens ajuda a comprendre l'origen del mateix topònim. En el nostre cas: Bellmunt, Oliola, Penelles i Vilanova de l'Aguda, constats amb llurs alçàries sobre el nivell del mar, ens justifiquen, en part, la relació entre el nom i la realitat geogràfica. Per un altre cantó, fixant-nos en Montgai, altitud: 286 m., ens suggereix de pensar més que en muntanya en un munt de pedres posades com a fites.

Reflectir la població del municipi i el seu índex de creixement ens atansa a la realitat demogràfica. Aquest aspecte ens fa constatar dos elements importants: la vitalitat o possible esllanguiment del topònim. Fixem-nos en Penelles, l'índex de creixement ha arribat al 12,3%.

B.- ASPECTES ETIMOLÒGICS:

En el nostre cas esmentem, en primer lloc i, ordenades cronològicament, quatre fonts considerades autoritats i d'accés fàcil a qui en vulgui cercar informació.

La proposta d'etimologia, tot i no ser una finalitat primera de l'onomàstica, ens ajuda a desvetllar el nostre interès i a cercar la protecció dels topònims: llur preservació, conservació i restitució quan aquesta esdevé necessària (Moreu, 1982, 11).

C.- ASPECTES HERÀLDICO-SIGIL·LOGRÀFICS:

L'heràldica i sigil·lografia municipals són uns camps força oblidats dels topònimistes i dels etimologistes. Des de la nostra perspectiva pensem que no cal ser uns versats en ciència heràldica. N'hi ha prou amb l'observació directa de la imatge que es veu a l'escut o segell.

A partir d'aquí cal fer les consideracions següents:

– Que l'escut no tingui res a veure amb l'etimologia del municipi. En el nostre cas, p.e.: Àger, Balaguer...

– Que hi hagi una relació amb l'etimologia real: Bellmunt, Castelló de Farfanya, Foradada...

– Que hi hagi una relació amb l'etimologia popular: Albesa, amb un àlber; Algerri, amb un gerro; Camarasa, amb una cama rasurada; Os de Balaguer amb un os...

Aquestes tres consideracions ens han d'ajudar a proposar, en la mesura de les nostres possibilitats, a les autoritats corresponents la *normalització* dels escuts i segells municipals. Tasca ja iniciada a partir de la Conselleria de Governació de la Generalitat i de la col·laboració de l'Institut d'Estudis Catalans. Per raons d'espai obviam els tràmits a seguir.

A la comarca de la Noguera podem esmentar els pobles de Tèrmens i Torrelameu com exemples de normalització de llurs escuts. D'altres municipis ja han iniciat els tràmits, p.e.: Vilanova de Meià.

Tot seguit us oferim el llistat dels municipis de la comarca de la Noguera tenint en compte tots els aspectes suara esmentats. Cal tenir present que el material treballat es podia oferir en columnes. Hem preferit presentar-vos-el com a fitxes individualitzades.

ÀGER

Coordenades UTM: 300 4650
Codi: 25 002
Superfície municipal: 160,86 km²
Altitud de la capital: 642 m
Població 1986: 622 h.
Increment 1981-1986: -9,1%

DCVB (I, 283)
Coromines (1965, 195, 197)
Moreu (1982, 83)
Balañà (1989, 153)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:

Incert. Pre-romana *-ger/*gir?. Costa d'acceptar que sigui derivació llatina de *ager* (camp). Antropònim àrab com proposa Balañà?

ESCU:

No relacionat amb l'etimologia.

ÀLBESA

Coordenades UTM: 300 4625
Codi: 25 008
Superfície municipal: 37,36 Km2
Altitud de la capital: 237 m.
Població 1986: 1457 h.
Increment 1981-1986: 0,2%

Coromines (1965, 16) (1970, 78)
Moreu (1982, 151)
Balañà (1989, 153)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Pre-romà. Sufix *-esa*?

ESCUt:
Relacionat amb l'etimologia popular: un àlber (aube).

ALGERRI

Coordenades UTM: 300 4625
Codi: 25 015
Superfície municipal: 53,97 Km2.
Altitud de la capital: 345 m.
Població 1986: 601 h.
Increment 1981-1986: -5,9%

DCVB (I, 501)
Coromines (1965, 195, 197, 201, 225)
Moreu (1982, 154)
Balañà (1989, 153)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Pre-romà: Possiblement ibero-basc 'lloc obert'

ESCUt:
Relacionat amb l'etimologia popular: un gerro.

ALÒS DE BALAGUER

Coordenades UTM: 325 4625
Codi: 25 022
Superfície municipal: 68,76 Km2.
Altitud de la capital: 297 m.
Població 1986: 187 h.
Increment 1981-1986: 1,6%

DCVB (I, 541)
Coromines (1965, 146, 223, 225)
Balañà (1989, 153)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Pre-romà. Possiblement indoeuropeu.
Pre-romà: substrat **talakaio*?

ESCUt:
No relacionat amb l'etimologia.

ARTESA DE SEGRE

Coordenades UTM: 325 4625
Codi: 25 034
Superfície municipal: 176,28 Km2.
Altitud de la capital: 318 m.
Població 1986: 3250 h.
Increment 1981-1986: -3,1%

DCVB (II, 47)
Coromines (1965, 16, 225) (1970, 78)
Moreu (1982, 41)
Balaña (1989, 153-154)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Pre-romà. Sufix *-esa*. 'Fondalada? esclètxa? cavitat?'
Sícoris 'Segre'.

ESCUT:
Una part -l'aigua del riu Segre- relacionat amb l'etimologia.

LES AVELLANES I SANTA LINYA

Coordenades UTM: 300 4625
Codi: 25 037
Superfície municipal: 103,31 Km2
Altitud de la capital: 567 m.
Població 1986: 549 h.
Increment 1981-1986: -4,2%

Segell de la Generalitat

Moreu (1982, 61,97)
Balaña (1989, 154)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Llatí: Avellanes
Llatí: *Saltus i Licinia* 'bosc de Licinia'.

ESCUT(S):
No en tenen.

BALAGUER

Coordenades UTM: 300 4625
Codi: 25 040
Superfície municipal: 57,40 Km2.
Altitud de la capital: 233 m.
Població 1986: 13096 h.
Increment 1981-1986: 4,1%

DCVB (II, 223)
Coromines (1965, 225, 226)
Moreu (1982, 61)
Balaña (1989, 154)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Pre-romà? Del substrat *balakaio*? Relacionat amb bàlec?

ESCUT:
No relacionat amb l'etimologia.

LA BARONIA DE RIALB

Coordenades UTM: 350 4625
Codi: 25 042
Superfície municipal: 142,68 Km2.
Altitud de la capital: 474 m.
Població 1986: 275 h.
Increment 1981-1986: -7,7%

Segell de la Generalitat

Coromines: (1970, 18)
Moreu (1982, 48)
Balañà (1989, 154)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Pertanyent a un baró.
Llatí: *rivu + albu* 'riu blanc'.

ESCUT:
Actualment no en té.

BELLCALRE D'URGELL

Coordenades UTM: 325 4625
Codi: 25 047
Superfície municipal: 31,04 Km2.
Altitud de la capital: 267 m.
Població 1986: 1475 h.
Increment 1981-1986: -7,9%

DCVB (II, 414)
Moreu (1982, 84, 111, 160)
Balañà (1989, 154)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Nom de sèrie durant la Reconquesta. Antropònim àrab *Abu-l-Khàir?*
Ibero-basc: *Urge* 'lloc d'aigua' i el diminutiu *-ellu*.

ESCUT:
No relacionat amb l'etimologia.

BELLMUNT D'URGELL

Coordenades UTM: 325 4625
Codi: 25 049
Superfície municipal: 4,98 Km2
Altitud de la capital: 379 m.
Població 1986: 239 h.
Increment 1981-1986: 0,4%

DCVB (II, 415)
Coromines (1970, 59)
Moreu (1982, 22, 23, 26, 115, 160)
Balañà (1989, 154)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí: *Muntanya bonica*.
Nom de sèrie durant l'època de la Reconquesta?

ESCUT:
Relacionat bàsicament amb l'etimologia: una muntanya amb un moixó al damunt.

CABANABONA

Coordenades UTM: 350 4625
Codi: 25 060
Superfície municipal: 14,18 Km2.
Altitud de la capital: 421 m.
Població 1986: 129 h.
Increment 1981-1986: 0,8%

Segell de la Generalitat

DCVB (II, 766)
Moreu (1982, 76)
Balañà (1989, 155)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí: cabana bona.

ESCUt:
No en té.

CAMARASA

Coordenades UTM: 300 4625
Codi: 25 062
Superfície municipal: 155,46 Km2.
Altitud de la capital: 321 m.
Població 1986: 1004 h.
Increment 1981-1986: -1,5%

DCVB (II, 874)
Moreu (1982, 29, 147)
Balañà (1989, 155)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Pre-romà?. De l'àrab *Kamc* 'residència i (ar-)ru'ása 'dels cabdills'.

ESCUt:
Relacionat amb l'etimologia popular: una cama (rasa, rasurada?).

CASTELLÓ DE FARFANYA

Coordenades UTM: 300 4625
Codi: 25 069
Superfície municipal: 52,97 Km2.
Altitud de la capital: 358 m.
Població 1986: 631 h.
Increment 1981-1986: -9,1%

DCVB (III, 38, V, 742)
Coromines (1970, 80, 182)
Moreu (1982, 90)
Balañà (1989, 155)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Llatí + sufix *-ellu*.
Àrab: *harf* 'cim o marge' i (al) *cà'ina* 'dels ramats'

ESCUt:
Relacionat amb l'etimologia: un castell.

CUBELLS

Coordenades UTM: 325 4625
Codi: 25 079
Superfície municipal: 39,04 Km2.
Altitud de la capital: 499 m.
Població 1986: 420 h.
Increment 1981-1986: -7,3%

Moreu (1982, 41, 88)
Balañà (1989, 155)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí *cupa* + *ellos* 'cubells' de vi o d'oli

ESCU T:
Relacionat en part amb l'etimologia: tres cubells (de vi)

FORADADA

Coordenades UTM: 325 4625
Codi: 25 094
Superfície municipal: 28,74 Km2.
Altitud de la capital: 455 m.
Població 1986: 161 h.
Increment 1981-1986: -0,6%

DCVB (V, 958)

Moreu (1982, 23, 45)
Balañà (1989, 155)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Llatí.

ESCU T:
Relacionat amb l'etimologia: una penya foradada.

IVARS DE NOGUERA

Coordenades UTM: 275 4625
Codi: 25 112
Superfície municipal: 26,99 Km2.
Altitud de la capital: 314 m.
Població 1986: 365 h.
Increment 1981-1986: -3,4%

DCVB (VI, 731)
Corominès (1965, 225)
Moreu (1982, 151)
Balañà (1989, 155)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Ibero-basc: *ibai*, *ibai-ar*, *ibar*, *ibarra* 'riu'.
De l'àrab: *nuqaira* 'depressió'.

ESCU T:
No relacionat amb l'etimologia: dues fletxes.

MENÀRGUENS

Coordenades UTM: 300 4600
Codi: 25 134
Superfície municipal: 20,31 Km2
Altitud de la capital: 205 m.
Població 1986: 915 h.
Increment 1981-1986: -9,5%

Coromines (1965, 236)
Balaña (1989, 155-156)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí: *minare* 'menar animals'?

ESCUT:

Relacionat amb l'etimologia popular: una mena (femení de meno: vedell)
i dues argues (sàrries)

MONTGAI

Coordenades UTM: 325 4625
Codi: 25 138
Superfície municipal: 28,92 Km2.
Altitud de la capital: 286 m.
Població 1986: 908 h.
Increment 1981-1986: -3,4%

DCVB (VII, 553)
Moreu (1982, 24)
Balaña (1989, 156)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí 'muntanya de Caius o Gaius'. També derivada la segona part de
jocu 'munt de pedres posades com a fita'.

ESCUT:

Relacionat amb l'etimologia popular: un món i la inscripció 'gai'=
alegre: món alegre.

OLIOLA

Coordenades UTM: 325 4625
Codi: 25 150
Superfície municipal: 85,46 Km2.
Altitud de la capital: 452 m.
Població 1986: 255 h.
Increment 1981-1986: -4,9%

DCVB (VII, 890)
Moreu (1982, 144)
Balaña (1989, 156)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
De l'antropònim llatí *Aureolus*. També pot derivar-se de l'àrab (*al*)
cūlya + diminutiu romànic *-ola* 'vila enlairada'

ESCUT:

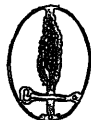
Relacionat, segons alguns, amb l'etimologia: una olivera.

OS DE BALAGUER

Coordenades UTM: 300 4625
Codi: 25 156
Superfície municipal: 121,93 Km2.
Altitud de la capital: 463 m.
Població 1986: 869 h.
Increment 1981-1986: -7,0%

DCVB (VIII, 68)
Coromines (1965, 225)
Balanya (1989, 156)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Pre-romà? Àrab: *hàush* 'pleta, cleda'.
Veure Balaguer.

ESCUR:
Relacionat, en part, amb l'etimologia popular: un os.

PENELLES

Coordenades UTM: 325 4600
Codi: 25 164
Superfície municipal: 25,37 Km2.
Altitud de la capital: 276 m.
Població 1986: 620 h.
Increment 1981-1986: -12,3%

DCVB (VIII, 417)
Moreu (1982, 31)
Balaña (1989, 156)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí: *pinnella* 'penya'

ESCUR:
No relacionat amb l'etimologia.

PONTS

Coordenades UTM: 325 4625
Codi: 25 172
Superfície municipal: 30,30 Km2.
Altitud de la capital: 363 m.
Població 1986: 2288 h.
Increment 1981-1986: 1,6%

DCVB (VIII, 749)
Coromines (1965, 141, 204)
Moreu (1982, 103)
Balaña (1989, 156)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí: *pontes* 'ponts'

ESCUR:
Relacionat amb l'etimologia: un(s) pont(s)

PREIKENS

Coordenades UTM: 325 4625
Codi: 25 177
Superfície municipal: 28,90 km2.
Altitud de la capital: 315 m.
Població 1986: 599 h.
Increment 1981-1986: 2,7%

DCVB (VIII, 830)
Moreu (1982, 139)
Balañà (1989, 157)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Antropònim llatí: *Priscianus*.

ESCU:
Segons alguns, relacionat amb l'etimologia popular: un presseguer.

LA SENTIU DE SIÓ

Coordenades UTM: 300 4625
Codi: 25 035
Superfície municipal: 29,47 Km2.
Altitud de la capital: 281 m.
Població 1986: 509 h.
Increment 1981-1986: 0,0%

DCVB (IX, 838)
Moreu (1982, 143)
Balañà (1989, 157)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí: *Sentice* 'esbarzer'. També, potser de l'antropònim *Sentius*?
De l'àrab: *sújum* 'aigües corrents'

ESCU:
Relacionat, en part, amb l'etimologia popular: una serp. Diu la tradició que hi havia una serp que xiulava prop de les escales que menen a la part alta de la població, i la gent es deia: la sentiu?

TÉRMS

Coordenades UTM: 300 4600
Codi: 25 220
Superfície municipal: 27,37 Km2.
Altitud de la capital: 208 m.
Població 1986: 1425 h.
Increment 1981-1986: 0,2%

DCVB (X, 244)
Moreu (1982, 83, 102)
Balañà (1989, 157)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí *termes*, 'límits'. Podria venir, també, de lloc amb banys.

ESCU:
No relacionat amb l'etimologia.

TIURANA

Coordenades UTM: 350 4625
Codi: 25 222
Superfície municipal: 15,32 Km2
Altitud de la capital: 387 m.
Població 1986: 213 h.
Increment 1981-1986: 7,0%

DCVB (X, 319)
Coromines (1965, 13, 14, 236)
Moreu (1982, 140)
Balañà (1989, 157)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
De l'antropònim llatí *Tiberiana* < *Tiberius*

ESCU T:
No relacionat amb l'etimologia.

TORRELAMEU

Coordenades UTM: 300 4600
Codi: 25 231
Superfície municipal: 10,92 Km2.
Altitud de la capital: 201 m.
Població 1986: 599 h.
Increment 1981-1986: -2,0%

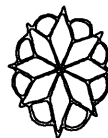
Balañà (1989, 157)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí: *turris*
Del llatí *mellis* 'de la mel'?

ESCU T:
Relacionat amb la primera part, una torre.

VALLFOGONA DE BALAGUER

Coordenades UTM: 300 4625
Codi: 25 240
Superfície municipal: 27,31 Km2.
Altitud de la capital: 325 m.
Població 1986: 1368 h.
Increment 1981-1986: 4,0%

DCVB (X, 660)
Moreu (1982, 112, 136, 165)
Balañà (1989, 157)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:
Del llatí: *Valle* 'vall'
del llatí: *fecunda* 'fecunda'
Veure Balaguer

ESCU T:
No relacionat amb l'etimologia.

VILANOVA DE L'AGUDA

Coordenades UTM: 350 4625
Codi: 25 249
Superfície municipal: 53,48 Km2.
Altitud de la capital: 409 m.
Població 1986: 295 h.
Increment de la població: -9,0%

DCVB (X, 808)
Moreu (1982, 12, 13, 28, 31)
Balaña (1989, 158)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:

Del llatí: *villa* 'vila' més *nova* 'nova'
Del llatí: *acuta* 'punxeguda'

ESCUT:

No relacionat amb l'etimologia.

VILANOVA DE MEIÀ

Coordenades UTM: 325 4650
Codi 25 250
Superfície municipal: 73,88 Km2.
Altitud de la capital: 633 h.
Població 1986: 523 h.
Increment 1981-1986: -1,5%

Moreu (1982, 139)
Balaña (1989, 158)

PROPOSTA D'ETIMOLOGIA:

Del llatí: *villa* 'vila' més *nova* 'nova'
Del llatí: *medianu* 'mitjana'. De l'antropònim *Maius* o *Medianus*?

ESCUT:

No relacionat amb l'etimologia.

BIBLIOGRAFIA

- BALANA, Pere: (1989) *Els noms de lloc de Catalunya*. Generalitat de Cat. Departament de la Presidència, Barcelona.
- BASSA I ARMENGOL, Manuel (1968) *Els escuts heràldics dels pobles de Catalunya*, Barcelona, Edit. Millà.
- DCVB = Antoni M. Àlcover i Francesc de B. Moll (1926-1928) *Diccionari Català-Valencià-Balear*, Palma de Mallorca, 10 vols.
- COROMINES, Joan: (1965) (1970) *Estudis de Toponímia catalana*. Barcelona, Edit. Barcino, 2 vols.
- MOREU-REY, Enric: (1982) *Els nostres noms de lloc*, Palma de Mallorca, Edit. Moll.

Col·loqui: EL COMUNICANT (com ho ha fet abans A. M^a. CORREDOR) fa constar que, ell també, deu la seva vocació onomàstica al prof. Moreu-Rey.- J. SABATÉ: No troba del tot correcte l'actuació de la Generalitat quant a imposició de les lleis de l'Heràldica (deixant-ho a les mans dels especialistes: Armand de Fluvià). En resulten escuts massa uniformes,

que no s'adiuen als sentiments populars, i que són rebutjats per molts municipis. Caldria atorgar més validesa l'informe i parer (i tradicions) dels pobles.— E. MOREU-REY: Es mostra escèptic enfront de moltes etimologies proposades.— R. CARRETÉ: L'etimologia popular es dona també en els escuts nobiliaris de llinatges. Ex.: al castell de Balsareny (del marquès d'Alós), l'escut que presideix la llar de foc porta una *ala* i un *ós* (no pas un *os* menys noble). El llinatge podria tenir un origen toponímic. Quant a l'escut del poble (Balsareny) es normalitzà d'acord amb normes heràldiques, però respectant l'etimologia popular (balç – areny). No tothom ho ha acceptat (han estat suprimides les 4 barres; i s'hi afegí el símbol dels Peguera)...

(Ve de la p 98)

- *doc.*: documentat.
- *Man. not.*: Manuals notarials de l'AHAT.
- *Ll. val.*: Llibre de valies.
- *Capb. vila*: Capbreu de la vila i terme de Vallmoll (1674-88).
- *Capb.*: Capbreu de Vallmoll (1747-1751).
- *Capb. esgl.*: Capbreu de l'església s. XVI.

Col·loqui: J. SABATÉ: té llista de feminitzacions del principi del s. XVII a Torroja del Priorat («Joana Valla, filla de Joan Vall; Catherina Mollona, filla de Pere Molló»).— P. CATALÀ: recorda que Masarbonès apareix originàriament com a «Mas de Na Arbonès».— E. MOREU-REY: Caldria arribar a saber (ja sé que és difícil) a quina base *real* corresponien els resultats.